

Samət ƏLİZADƏ

BİR DAHA "DƏDƏ QORQUD KİTABI" NDAKİ AŞIQ//İŞIQ SÖZÜ HAQQINDA

Məqaləmizin adındakı emosional-ekspressiv başlanğıcın səbəbi Bəhlul Abdullayevin bu mövzuda üç məqalə yazması və üçüncü məqaləsini eynilə belə adlandırmasıdır /1;2,s.130-142/. Məsələnin kiçik tarixçəsi isə belədir: "Dədə Qorqud kitabı"nın Drezden əlyazmasında aşiq// işiq sözü 6 dəfə işlənmiş, katib tərəfindən tərəddüdlə gah əliflə, gah da əlif hərfindən sonra "ya" hərfi əlavə olunmaqla (daha doğrusu, 3 dəfə başlanğıcda əlif, 3 dəfə əlifdən sonra "ya" hərfi) yazılmışdır. Əlyazmanın orijinalindəki bu vəziyyət "Kitab"ın naşirləri və araşdırıcıları arasında bir çəşqinliq yaratmışdır. Məsələn, Türkiyənin mühüm nəşrlərində bu söz "ışık" və "ışuk" şəklində verilmiş, lakin məzmunca yekdil olaraq "dəmir başlıq, miqfər, zireh dəbilqə" kimi təqdim edilmişdir (5; 6). Azərbaycanda H.Arəslının bütün nəşrlərində aşiq//ışiq sözü "ışiq" şəklində verilmiş, görünür, bu variant müəllif tərəfindən müasir dilimizdəki ümumişlək sözün ilkin lüğəvi mə'nasında əxz olunmuşdur. Çünkü son (1978-ci il) nəşrində aşiq//ışiq sözü kitabın arxaik sözlər lüğətində (s. 160-175) əks olunmayıb. "Aşıq//ışiq" sözünün "Dədə Qorqud kitabı"nda ayrı-ayrı cümlələr daxilində hansı leksik-qrammatik mövqe və məqamlarda işləndiyini nümayiş etdirmək məqsədi ilə həmin nəşrə istinadən nümunələri təkrarən xatırlatmağı* bu yazının məqsəd və vəzifəsi baxımından faydalı hesab edirik: 1. Gün kimi şıldayıb gələn kafirin başında işığıdır (s.74). 2. Başında qont işıqlar saxlardım (s.75).

3. Ağ işıqlı alpları yanına saldım (s.111). 4. Alnında altın işiq, ... cübbəsi yox (s.127). 5. At, yaraq və işiq Bəkilin, Bəkil içində deyil (s. 130). 6. Alın-başa kont işığım urardım (s. 156).

B.Abdulla akad. H.Arəslı nəşrlərindəki oxunuşun nüfuzu altında "ışiq" sözünü müasir dildəki mə'lum mə'nasında qavrayaraq, 1982-ci

* B.Abdulla da həmin nümunələri müxtəlif nəşrlərə və əlyazmaya isnadən təkrar etmişdir.

ildə ""Kitabi Dədə Qorqud"dakı "işıq" ifadəsinə* dair" adlı məqalə yazmış və beş il sonra Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri sırasında dastanlar ("Qorqud Kitabı") örnek kimi onun tərtibində təqdim edilərkən "işıq" sözü və bu sözün işləndiyi cümlələr eynilə təkrar olunmuşdur (1;3). B.Abdullanın adı çəkilən məqaləsindən hasil olan nəticə ondan ibarətdir ki, "Dədə Qorqud kitabı"nda işlənmiş "işıq" oğuz qəhrəmanlarının döyüşə gedərkən alınlara bağladıqları güzgülərdən düşən işıqdır.** 1988-1999-cu illərdə "Dədə Qorqud kitabı"nın mətni bizim tərtibimizdə nəşr edilərkən əlyazmadan çıxış edərək "aşiq//işıq" sözünü iki şəkildə (işıq və aşiq) verməli olduq. Bunun səbəbi odur ki, Drezden əlyazmasında orta əsrlər üçün "i" saiti ilə başlanan sözlər əlif hərfi ilə yazılmışdır: ıldırıım (D,43), ılduz (D,128), ılqı (D,99), iraq (D,243), irmaq (D,59) və s.

Eynimə'nalı iki tekstoloji variantı yaxın məxrəcə gətirsek də, biz bu sözü "Kitab"ın makromətni və konkret cümlələri zəminində heç də B.Abdulla kimi "işıq" mə'nasında dərk etməmişik. Bunu sadələşdirilmiş mətnindəki "Öz alnına parlaq zireh vurardım" cümləsindəki "zireh" sözü də təsdiq edir. Nəhayət, 1999-2000-ci ildə "Kitabi-Dədə Qorqud Ensiklopediyası"nın I cildinə bizim tərtibimizdə daxil edilmiş mətnində, B.Abdullanın qeyd etdiyi kimi, "işıq"ın "aşiq" olduğunu qəti şəkildə bildirmiş və əlavə etdiyimiz lügətdə aşiq//işıq sözünü "başa keçirilən zireh, dəbilqə" kimi izah etmişik (8, s.189). Adı keçən ensiklopediyanın I cildindəki Lügətdə də tərtibçilər (T.Hacıyev, İ.Məmmədov) həmin sözün qarşısında doğru olaraq "dəmir başlıq, dəbilqə" sözlərini yazımışlar (9, 165). İlk baxışdan belə güman etmək olar ki, Kilisli Müəllim Rüfətdən başlayaraq bu günədək pəşəkar qorquduşunasların əksəriyyəti aşiq//işıq sözünün "dəmir başlıq" mə'nasında olduğuna şübhə etmir. Əslində, heç də belə deyil. Sözün ilkin lügəvi mə'nası ilə əlaqədar tərəddüd orta əsrlərdən - Vatikan əlyazma nüsxəsinin katibindən başlayıb***.

* Dil, ədəbiyyat və mədəniyyət tariximiz üçün gur işıq mənbəyi olduğuna baxmayaraq, "Dədə Qorqud kitabı"nda indiki anlamda "işıq" sözü işlənməyib. Yalnız əlyazmanın 127 və 128-ci səhifələrində "şılamaq" (parıldamaq, işarmaq, işıqlanmaq) sözü işlənmişdir. Bu fe'lin kökü tarixən quruluşca düzəltmə olan "işıq" sözünün kökünə bağlanmaqdadır.

** "Kitab"da "işıq" (əslində: aşiq) sözünün işləndiyi birinci cümlə (Gün kimi şılayıb gələn kafirin başında işığıdır). B.Abdullanın geldiyi qənaeti şübhə altına almağa kifayətdir: "şılayıb gələn ... işıq" dastanlara yaraşmayan təvtologiyadır. Göründüyü kimi, bu işqdan kafirlərin də başında vardır.

*** Biz daha əvvəllər çap olunmuş yazılarımızda "aşiq//işıq" sözünün "dəmir başlıq" mə'nasında işləndiyini söyləmişik (13, s.6).

Görünür, XV-XVI əsrlərdə "aşıq" sözü leksik-semantik baxımdan arxaikləşməkdə olduğu üçün Drezden katibi sözün qədim şəklini nisbi də olsa saxlamış, Vatikan katibi isə həmin sözdən mümkün qədər yaymışdır. Katib "işıq" sözünə cəmi iki təsadüfdə yer vermişdir: Gün gibi işılayan kafirün başında işıqdır (əlyazma, s.71). Ağ işıqlu albları yanuma saldum (əlyazma, s.88). Maraqlıdır ki, Drezden əlyazmasının 128 və 217-ci səhifələrindəki hadisələr (bu səhifələrdə aşıq sözü işlənib). Vatikan əlyazmasındaki müvafiq boylardan da keçdiyi halda, katib bu sözdən imtina etmiş, sözü ümumiyyətlə ixtisara salmışdır. Belə düşünmək olar ki, Vatikan katibi də iki dəfə işlətdiyi "işıq" sözünü elə müasir dilimizdəki mə'nada (nur sözünün sinonimi) başa düşmüştür. Sözün dəqiq lüğəvi məzmunu ilə bağlı tərəddüd və şübhə XX əsrдə davam etmişdir. B.Abdullanın qeyd etdiyi və xatırlatdığı kimi (2, s.135), Kilisli Rüfət, O.Ş.Gökyay və M.Ergin Drezden əlyazmasının 239-cu səhifəsindəki "Alnunda altun aşıq cübbəsi yoq" misrasını "Egnünde altın işık cübbəsi yok" (5;117;6, s.217) şəklində oxumuşlar. Demək, K.Rüfət "işık" sözünün qeyri-dəqiq semantikasının tə'siri ilə "altun işık cübbəsi" ifadəsini "bədənə geyilən qızılı zireh geyim" kimi anlamışdır, çünki indi tarixizmə çevrilmiş "cübbə" ətəkləri kifayət qədər uzun olan üst geyiminin adıdır. Halbuki, əlyazmada aydın-aşkar "alnunda" yazılıb və ən təccübəlüsü də odur ki, O.Ş.Gökyay və M.Ergin də K.Rüfətin tə'sirinə qapılmışlar; "aşıq" sözünün dəqiq mə'nasını bilən məşhur qorquşunaslar bu yanlışlığa yol verməməli idilər.

Azərbaycanda H.Arası və Ş.Cəmşidov nəşrlərində misranın birinci sözü əlyazmaya uyğun düzgün (alnında) oxunsa da, "altun aşıq cübbəsi" ifadəsi (mürəkkəb ismi birləşmə) əsassız olaraq durğu işarələri ilə tərkib hissələrinə ayrılmış şəkildə təqdim olunmuşdur. H.Arası "işıq" oxuduğu sözdən sonra vergül və üç nöqtə (4, s.127), Ş.Cəmşidov isə vergül işarəsi qoymaqla kifayətlənmişdir (10, s.395).* Birinci vəziyyətdə "cübbə" sözü yuxarıda göstərilən hərfi mə'nasında birləşmədən təcrid olunur, sanki tə'yini çatmir (sanki qızıl və ya qızılı başlıqla yanaşı bütünlükə bədəni bürüyən dəmir və ya başqa zirehli geyim təsəvvür olunur). İkinci vəziyyətdə isə mənsubiyyət şəkilçili "cübbə" sözü bir qədər də mə'nasız və yapışqsız görünür; sintaktik prinsipə görə misranın məzmunu belə olur: "alnında qızıl başlıq vardır, amma onun üstündə (?) cübbəsi yoxdur".

* Burada mətnin tərtibi ilə bağlı o məqamlı qarşılaşıraq ki, bir durğu işarəsi mətndə tərtibçinin nəyi nə dərəcədə bildiyinə işaret edir.

Əslində isə, həmin boyda Bayındır xanın məclisindən qanıqara qayıdan Bəkili xatunu heyrət və təəccübə qarşılıyıb deyir: "Altında yaxşı atın yox, alnında qızıl başlıq örtüyüñ" (yə'ni alnını örtən qızıl başlıq) yox, bu nə haldır?"

Bizim günlərdə "Dədə Qorqud kitab"ındaki aşiq//işıq sözünü "dəmir başlıq, dəbilqə" mə'nasında qəbul etməyən tədqiqatçı B.Abdulladır. O, tədqiqatçılıq baxımından xeyli əmək sərf etdiyi üçüncü məqaləsində aşiq və işıq tekstoloji variantlarının "Kitab"da ancaq işıq (nur, ziya) mə'nasında işləndiyini tə'kidlə sübut etməyə çalışır. Müəllif məqaləsini belə bitirir: "İşıq" barədə söhbətimizin yekunu kimi bəyan edirik: "Kitabi-Dədə Qorqud"dakı "işıq" döyüş-vuruşda rəqibin gözünü qamaşdırmaq üçün alına bağlanılır. Müxtəlif tə'yini əlamətləri olan "işıq"ın adı elə işqdır. Qılincın adı qılinc, qalxanın adı qalxan, oxun adı ox olan kimi. Onu dəbilqə, zireh, aşiq, düymə və s. adlandırmaq məntiqdən qiraqdır" (2; s.140-141). Əvvəlcədən qeyd edə bilərik ki, "Dədə Qorqud kitab"ındaki "aşiq" sözü ilə əlaqədar müəllifin gəldiyi nəticənin və bu sözün qont//qunt tə'yininə dair verdiyi izahatın elmi-tarixi və linqvistik əsası yoxdur və onun çəkdiyi zəhməti Sizif işi adlandırmaq olar. "Aşiq" sözünün yazılı mənbələrdəki mövqeyi və türk dillərindəki qədim semantikası ilə bağlı bə'zi fakt və dəlillərə müraciət edək.

Yazılı abidələrdə üç-dörd fonetik variantda işlənmiş aşiq sözü eyni şəkil və mə'nada (dəmir başlıq) fars və Azərbaycan dillərinə aid hələlik ən qədim lügətlərimizdən biri olan "Əs-sihah əl-əcəmiyyə"də işlənmişdir; 1279-cu ildə qələmə alınmış bu lügətdə farsca omonim səciyyəli "xod" sözünün qarşısında müəllif yazmışdır: kəndü və başa geyilən aşiq* (11, s.35).

Bu izahatdan aydın olur ki, "aşiq" alına bağlanan güzgü və ya başqa bir şey deyil, baş örtüyüdür, başa geyiləndir. Bəs başa geyilən və ya örtülən bu "aşiq"ın materialı nədən idi? Sualın cavabını keçən əsrin 40-cı illərində Türkiyədə çap olunmuş çoxcildli "Tarama sözlüyü"ndə tapırıq. Lügətin tərtibçiləri orta əsrlərin osmanlı mətnlərinə isnad edərək "aşiq" (dəmir başlıq) məfhumunun iki sözlə ifadə olunduğunu göstərirler:

* Sözün "işıq" variantı XIII əsrə aid olan "Töhfeyi-Hüsam" lügətində də işlənmişdir (21, s.130).

1. Əl-beyza (ərəbcə). İzahı belədir: cəng əyyamində başa geyilən dəmir tas ki, "ışiq" dərlər. (16, s. 507). Doğrudan da, ərəb dilinin son illərdə çap edilmiş izahlı lügətlərindən birində "əl-beyza" sözünün şərhi belədir: savaş meydanında əskərin başına qoyduğu dəmir dəbilqə (19, s. 161).

2. Işıq. Bu sözün illüstrativ şərhi üçün müəlliflər XIV əsr türk şairi Süheylidən aşağıdakı beyti örnək göstəriblər: "Açam alnımı, işığım kaldıram. Bular oka, ben kılıca bindirəm. (16, s. 507)." Birinci misradan aydın olur ki, ışiq başa geyilən və basın alın hissəsini qaşların çatına qədər örtən dəmir başlıqdır; belə ki, ışıqı (yə'ni aşığı) yuxarı qaldırmaqla alın açılıb görünə bilər.

Aşıq//ışiq sözünün tarixən fonetik təşəkkülü və etimoloji kökü haqqında onu da xatırlatmaq əhəmiyyətsiz deyil ki, bu sözün "aş-" (aşmaq) fe'li ilə əlaqəsi yoxdur. Aşıq sözü türk mənşəli bir çox söz kökləri kimi "y" samiti ilə başlanmış, müasir dövrdə hələ də unudulmamış yaşmaq, yaşınaq sözləri ilə eyni kökdən törəmişdir (həmin sözlərin də örtmək, bürümək, gizlətmək kimi mə'na çalarları ifadə etdiyi mə'lumdur). Sözün yaşıl variantı XIV əsr yazılı abidəsi "Qissəsül-ənbiya"da bir neçə yerdə işlənmişdir. Məs.: Yaşıqını başığa urdı ... başından yaşığın tüşürdü (13, s. 8). N.Rəbəğuzinin "Qissəsül-ənbiya" əsəri qıpçaq-karluq qrupuna mənsub türk dillərinin leksik-grammatik xüsusiyyətlərini sıx-sıx əks etdirir. Əsərin dilini ətraflı tədqiq etmiş N.Hacıyeva diqqəti "Qissəsül-ənbiya"dakı "yarıq-yaşıq" qoşa sözünə yönəldərək yazır: "Yarıq" döyüş zamanı geyilən dəmir geyim, zireh (M.Kaşqarı, III, 15, 158, 217), "yaşıq" - dəbilqə - deməkdir. Sözlər əsərdə ayrı-ayrılıqda işlənmişdir. Kəltürdi, yarıqını geydürüdi, uzun geldi... Yaşıqını başığa urdı irsə yağı belgürdi... Cox maraqlıdır ki, "yaşıq" sözü əsərdə həm də "ışiq" variantında işlənmişdir ki, bu varianta "Dədə Qorqud" dastanlarında da rast gəlirik" (15, s.43),

Aşıq//ışiq sözünün üzərinə işiq salan başqa bir qiymətli mənbə Mahmud Şübəstərinin fars dilində yazdığı məşhur "Gülşəni-raz" poemasının XV əsrin əvvəllərində Vəli Şirazi tərəfindən türkcəyə tərcüməsidir. Həmin tərcümənin linqvistik-tekstoloji xüsusiyyətləri M.Nağısoylu tərəfindən diqqətlə öyrənilmişdir. M.Nağısoylu yazır ki, Vəli Şirazi "ana dilinin sözlərini çox məharətlə qafiyə yerində cinas kimi işlətmişdir". Müəllif həmin tərcümənin dilindən bir neçə beyti örnək göstərir ki, burada onlardan üçünü təkrar etməklə kifayətlənirik:

İşünü tizraq tut, qoma gecə,
Gecəyi gündüz et, gündüzü gecə.
Bu yol anın degildir kim, ərinə,
İki addımdurur ol eşq ərinə.
Uralar başlara dürlü işıqlar,
Ki qaranuluğa sala işıqlar.

M.Nağısoylu yazır: "Sonuncu beytdə işlədilmiş "işıqlar" sözü də müxtəlif mə'nalı sözlərdir - qrafik omonimlərdir: I -ci misradakı "ışılq" sözünün mə'nası "dəmir başlıq", "dəbilqə"dir. İkinci misrada isə bu söz çağdaş dilimizdə daşıdığı anlamda (ışılq, aydınlıq) işlənmişdir (14, s.83-84).

Mənbələrdən göründüyü kimi, aşiq//ışılq (dəmir başlıq) sözü XV-XVI əsrlərə qədər kifayət qədər işlək olmuşdur. Lakin bu faktlar B.Abdullanı qane etməyə də bilər. Çünkü o, iyirmi il əvvəl söylədiyi və ancaq folklor təxəyyülü ilə məqbul sayıyla biləcək fikri müdafiə etmək, əsaslandırmaq və daha da inandırıcı etmək üçün aşiq//ışılq sözünün sağında və solundakı qrammatik əlaqəyə girdiyi sözlərə müraciət edir, onların tarixi semantikasından çıxış edərək, əlavə dəlillər kimi göldiyi son nəticəni möhkəmləndirməyə çalışır. Bu sözlərə toxunmaqdan öncə istərdik ki, tədqiqatçı "Dədə Qorqud kitabı"ndakı bir cümlənin məzmununa, lütfən bir də diqqət etsin: "At, yaraq və işılq Bəkilin, Bəkil içində degil" (D,247). Burada verilən son informasiya nədən ibarətdir? Bəkil atını içində deyil? Silahını, döyüş alətininmi içində deyil? İşığını içində deyil? Bu sualların hər biri ayrılıqda məntiqsizdir. Cümlədəki "yaraq" N.Rəbəğuzinin "Qıssəsül-ənbiya"sında işlənmiş "yarıq" (zireh geyim) mə'nasındadır.* Ona görə də cümlənin məzmunu belə anlaşılmalıdır: "At da Bəkilindir, zireh geyim və dəmir başlıq da Bəkilindir, amma geyinən Bəkil deyil".

B.Abdulla "qont işılq" və "işılq urmaq" ifadələri üzərində ayrıca dayanır. O yazır: "...adi "ışılq" olan bu sözün başa geyilən "tuğulqa" (dəbilqə) olması fikri (V.V.Bortold, H.Arashı və başqaları) gerçəkləşmir. Yenə də deyirik, tuğulqa-dəbilqə başa geyilir. Amma "ışılq" alına, başa vurulur, bağlanılır (kursiv bizimdir - S.Ə.). "Başa vurulur" deyəndə də,

* Bu söz "Kitab"da başqa mə'nalarda da işlənmişdir. sözsüz, başın alın hissəsi nəzərdə tutulur" (2, s.136). Buradan aydın

görünür ki, müəllif bütün dövrlərdə çoxmə'nalılıq səciyyəsi daşıyan urmaq (vurmaq) fe'linin ancaq müasir dilimizdəki mə'nalarından birinə (bağlanılmaq) əsaslanır. Lakin "Dədə Qorqud kitabı"ndakı "Alın-başa qont işığım urardım" cümləsində "urmaq" sözünü onun qədim mənbələrdə əks olunmuş mə'nalarından biri əsasında qavramaq lazımdır. "Urmaq" həm də bir əşyanı (nəyişə) başqa əşyanın (nəyinsə) üzərinə qoymaq" mə'nası daşıyır. Məsələn, XII-XIII əsrlərə aid Orta Asiya "Təfsir"ində oxuyuruq: "İt yatdı ... başını qolı üzə urdu" (19, s.329). Elə "Dədə Qorqud kitabı"nın özündə də "Sən Adəmə tac urdu" (D,251) misrasında "tac urdu" ifadəsinin "tac qoydun" mə'nasında olduğuna şübhə edən yoxdur.

B.Abdulla məqalənin başqa bir yerində "qont" sözünün semantik təfsirini vermək və özünə qədərki şərhləri "dəqiqləşdirmək" məqsədi ilə "qont işiq" və "qont-qont biləklər" ifadələri üzərində dayanaraq yazır: "Biz qəti olaraq bu qənaətdəyik ki, əsasən "parlaq" mə'nasında olan "kont//kunt//qont//qunt"un semantik kökündə həm də "ağ", "gümüş", "ağ gümüş", anlamı yatıb" (2,138). Daha sonra "Kitab"ın 3-cü boyundan "Qont-qont biləklərin solmasaydı, Ağam Beyrək deyərdim, ozan, sana!" misralarını yada salaraq yazır: "Soylamanın bu misralarını V.V.Bartold belə tərcümə etmişdir: "Ne pobledneli bı twoi silgne ruki, ə nazval bı tebə svoim starşım bratom Beyrekom, peveü!". İki əvvəlki "kont//qont"u V.V.Bartoldun "krepkiy" şəklində tərcümə etdiyini arxada xatırlatmışdıq. Bəs, görəsən, növbəti "qont"u böyük alım nə üçün "silgne" (güclü) olaraq tərcümə etmişdir? Bu, bizə bəlli deyil". Həmin fikrin ardınca B.Abdulla "Qont-qont biləklərin solmasaydı" misrasını "Ətli-canlı biləklərin boşalmasaydı" kimi sadələşdirdiyinə görə bu sətirlərin müəllifini də tənqid edir (2, 139). Bu münasibətlə nə demək olar? Bə'zi mütəxəssis oxuculara nisbətən V.V.Bartoldun mətni bədii cəhətdən necə gözəl duyduğunu və hər kontekstə necə həssas yanaşdığını yuxarıdakı tərcümə də aydın nümayiş etdirməkdədir: o yerdəki söhbət "aşiq"dan (dəmir başlıqdan) gedir, "möhkəm, bərk" tə'yinindən istifadə olunub; elə ki, on altı illik əsirlikdən sonra zəifləmiş Beyrəyin biləklərinin, qollarının keçmişdəki vəziyyətinə diqqət yönəldilir, çox dəqiq şəkildə "güclü" tə'yini işlədir (yə ni Beyrəyin biləklərinin əvvəller daha güclü, əzələli olduğu yada salınır!) Bu mə'nada, bizim də sadələşdirdiyimiz variantda qəbahət yoxdur.

Maraqlıdır ki, V.V.Bartoldla razılaşmayan B.Abdulla yazır ki, "müasir

türk dillərində də yaşamaqdə olan kont//kunt//qunt"un rus dilindəki qarşılığı "krepkiy" yox, "dendi", "frant", "şeqolğ"dur. Bunlar da bizim dilimizdə "gözə görümlü", "bəzəkli", "qəşəng" anlamındadır". (2, s.135). Lakin opponent, sözün ona lazım olan məcazi mə'nasını seçmişdir. Çünkü həmin lügətin (12) 573-cü səhifəsində "kunt" sözü qarşısında yazılıb: 1. təjeliy; qruzniy, tolstiy; 2. Krepkiy, proçniy. Demək, V.V.Bartold haqlıdır. Digər tərəfdən, "Dədə Qorqud kitabı"nın Azərbaycandakı son nəşrlərində "qont//qunt" sözünə verilən şərhlərə (8, s.211; 9, s.181), bunlardan əvvəl O.Şaiq və M.Erginin izahlarına (kunt - dayanıklı, iri yapılı, kuvvetli, sağlam (5, s.253); kunt - sağlam, kuvvetli (6, s.194) e'tinasızlıq göstərilməməli idi. Bu mənbələr kifayətləndirici deyildisə, keçən əsrin ortalarında Türkiyədə çap olunmuş izahlı lügətlərə baxmaq olardı. Məsələn, "Tanıklarıyla Tarama sözlüyü"nün 2-ci cildində "qunt" sözü qarşısında yazılıb: sağlam, qüvvətli, sərt, qatı (16, s.666). Otuz il sonra çap olunmuş "Yeni Tarama sözlüyü"ndə "kunt" təxminən eyni sözlərlə izah olunub: sağlam, güclü, sərt, qatı (17, s.148). Həmin lügətlər də tədqiqatçıya şübhəli görünürdüsə, məşhur leksikoqraf Şəmsəddin Saminin yüz il bundan əvvəl çap olunmuş "Qamusı-türkii" əsərinə müraciət edə bilərdi. Əsərin 2-ci cildində qont//qunt fars mənşəli söz kimi təqdim olunaraq, bu sözlərlə izah olunur: sıvri və kəskin, incə olmayan, qalın, ağır, tayaniqli: qont bina, qont adam (18, s.1115).

Beləliklə, "Dədə Qorqud kitabı"ndakı aşiq da, işıq da bir sözdür, amma "nur, ziya, işıq" mə'nasında deyil, "dəmir və ya başqa metaldan hazırlanmış başlıq" mə'nasındadır. Məqaləni yazmaqdə əsas məqsədimiz oxucuları, xüsusən gənc qorqudşunasları "Kitab"ın mətni ilə bağlı yanlış fikirlərdən qorumaqdır. Məqalədəki fakt və mülahizələrin B.Abdullanı qane edib - etməyəcəyindən asılı olmayaraq, bir daha aşiq//işıq sözünün semantik şərhi məsələsinə qayıtmayacaqıq.

ƏDƏBİYYAT

1. B.Abdullayev. "Kitabi-Dədə Qorqud"da "işıq" ifadəsinə dair. - Azərbaycan SSR EA-nın mə'rzeləri, 1982, №1 "Ulduz" j. 1982, №9.
2. Bəhlul Abdulla. Bir daha "Kitabi-Dədə Qorqud"da "işıq" haqqında. - Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər, X, Bakı, 2001.
3. Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri. Dastanlar (tərtib edəni B.Abdulla). Bakı, Yaziçi, 1987.
4. Kitabi-Dədə Qorqud (tərtib edəni H.Araklı). Bakı, Gənclik 1978.

5. Dedem Korkudun kitabı. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul, 2000.
6. Dede Korkut kitabı. 2. İndeks-qramer. Prof. DR. Muharrem Ergin. 2. Baskı, Ankara, 1991.
7. Kitabi-Dədə Qorqud (tərtib, transkripsiya, sadələşdirilmiş variant və müqəddimə F.Zeynalov və S.Əlizadənindir). -Bakı, Yaziçi, 1988.
8. Kitabi-Dədə Qorqud (tərtib edəni, çapa hazırlayanı, ön sözün və lügətin müəllifi S.Əlizadə). -Bakı, Yeni Nəşrlər Evi, 1999.
9. Kitabi - Dədə Qorqud Ensiklopediyası, I c. -Bakı, Yeni Nəşrlər Evi, 2000.
10. Şamil Cəmşidov. Kitabi-Dədəm Qorqud. -Bakı, Elm, 1999.
11. Hinduşah Naxçıvani. Əs-sihah əl-əcəmiyyə (tərtibçilər: C.Sadiqova, T.Ələsgərova). -Bakı, 1993 (ərəb əlifbası ilə).
12. Tureüko-russkiy slovarğ. M.: İzd-vo "Russkiy əzik", 1977.
13. Prof. Dr Samet Alizade. "Kitabi Dede Korkut" metninin tertib və neşrlərinə dair. -Qafqaz üniversitesi. 1996-1997 haftalık seminarları. Bakü - 1998.
14. Möhsün Nağısoylu. Orta əsrlərdə Azərbaycanda tərcümə sənəti. Bakı - "Elm" - 2000.
15. Nailə Hacıyeva. N.Rəbəguzinin "Qissəsül-ənbiya" əsərinin dili (əlyazma nüsxələri, leksik-semantik və sintaktik xüsusiyyətləri). Bakı, 1996.
16. Tarama sözlüğü. 2. K-. Ankara 1953.
17. Yeni Tarama sözlüğü. Ankara, 1983.
18. Ş.Sami. Qamusı-türki. 2-ci c., Dərsəadət. 1318 hicri.
19. A.K.Borovkov. Leksika sredneaziatskoqo tefsira XII-XIII vv., M., 1963.
20. *القاموس الجديد للطلاب . معجم عربي مدرسي الفيزياء*
تونس - الجزائر ١٩٨٥.
21. T.Ələsgərova, C.Sadiqova. Hüsaməddin Xoyi. Töhfeyi-Hüsam. -Bakı, 1996.

Summary

Samet ALIZADAH

ONCE MORE ABOUT THE WORD ASHUG//ISHIG IN "THE BOOK DADA GORGUD"

The article was written as an answer to Bahlul Abdulla's article of the same name. The word ashug//ishig, which was used for six times in "The Book of Dada Gorgud", was explained as "dabilqa" ("helmet") by the well-known gorgudists as O.Sh. Kokyay, M.Erkin, V.V.Bartold etc. But B.Abdulla explained it in his article in the meaning of "ishiq" ("light"), which oguz heroes bound their forehead. The author of the article at the same time is wrong in the explaining the word "qont"

(“strong”) in the word combinations as “qont áèëñéèjð” (“wrists”), “qont ishiq” (“light”).

According to the old Turkic languages of written monuments and to Middle Ages vocabularies to the scientific results of the historical linguistic researches the word *ashuq//ishiq* is the same word in the meaning of "zirehli dabilqa", "damir dabilqa" ("armoured helmet", "iron helmet").

But the word "qont" was used in the meaning of "healthy", "strong".

Резюме

Самет АЛИЗАДЕ

ЕЩЕ РАЗ О СЛОВЕ АШЫГ/ИШЫГ В "КНИГЕ АДЕА ГОРГУД"

Статья была написана как ответ на одноименную статью Бахлула Абдуллаева (*Исследования по азербайджанскому устному народному творчеству. Т.10, Баку, 2001*). Большинство коркудоведов считает, что слово ашыг /ишиг, б раз встречающееся в "Книге Деде Гортуг", означает "железный шлем". Несмотря на это Б.Абдуллаев объясняет его как "свет, повязанный на лоб огузскими храбрецами". Автор статьи допускает неточность и при объяснении значений выражений "гонт ишиг", "гонт билякъяр".

Опираясь на письменные памятники тюркских языков, данные средневековых словарей, а также результаты историко-лингвистических исследований можно с уверенностью говорить о том, что формы ашыг и ишыг, встречающиеся в "Книге Деде Горгуд" являются одним словом, означающим "железный шлем". Что касается слова гонт, то оно означало "здоровый, крепкий, ярый".